

ל

דרכי שלום

ביחסים שבין יהודים לשאינם יהודים*

תחלת דברי רצוני להבהיר, שיתכן ואסטה מן המגמה המוצהרת של תכלית הרצאתי. כי לכתחלה מטרת הרצאתנו צריכה היתה להיות "הצגת הדרך שבה ניתן להשתמש הלכה למעשה במושג "דרכי שלום" לצורך פסיקת הלכה בימינו".

כבר בהשקפה ראשונה היה ברור לי ש"דרכי" שלום שנזכרו בהלכה הרי שרובם המכריע הם ביחס לגויים אשר בקרבם חיינו בגלות, או שחיו בקרבנו בארצנו בתקופות מסויימות (יש כמובן "דרכי שלום" גם בין יהודים לבין עצמם, אך בזה לא נעסוק במסגרת זאת).

מעתה, כיצר עלינו להתיחס במציאות חיינו במדינת-ישראל להלכות ולעקרונות שנקבעו לכתחלה "מפני דרכי שלום" בלבד, כאשר במגלת עצמאותה נאמר מפורש: "תקיים שויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין". ומכאן שהחברה בישראל חייבת לכל אזרחיה גם גוים, את כל מלוא הזכויות המוענקות בחוק ליהודים, ואין מקום וצורך יותר לנימוק "מפני דרכי שלום".

נפנה מעתה למקורות ההלכה.

* הרצאה בכינוס מטעם "המכון לתכנון מדיניות ביחסי ישראל והתפוצות" כסלו תשמ"ח.

מתי והיכן נהגו ההלכות שנקבעו מפני דרכי שלום

פסק הרמב"ם (בהלכות עבודה-זרה פ"י ה"ה): מפרנסים עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום. ואין ממחין בידי עניי עכו"ם בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום. ושואלים בשלומם ואפילו ביום חגם מפני דרכי שלום. ואין כופלים להם שלום לעולם. ולא יכנס לביתו של עכו"ם ביום חגו לתת לו שלום. מצאו בשוק נותן לו שלום בשפה רפה ובכבוד ראש.

בהלכה הבאה מוסיף הרמב"ם: אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין העכו"ם או שיד עכו"ם תקיפה על ישראל, אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לנו להניח עובדי כוכבים בינינו וכו'.

מכאן שכל ההלכות שנאמרו "מפני דרכי שלום", תקפים היו בגלות, או בזמן שיד עכו"ם תקיפה על ישראל אפילו בארצם.*

דרכי שלום בזמנינו

מה מקומם של אותן תקנות "מפני דרכי שלום" בזמנינו וביחוד במדינת-ישראל, שמא יעלה על הדעת שהיא נכנסת תחת ההגדרה

* ואכן, מצאנו תקנה שהתקינו רבותינו בימי בית-שני כמחזה לעולם הנצרי. ת"ר אנשי משמר היו מתפללים על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון, ואנשי מעמד מתכנסים לבית-הכנסת ויושבים ארבע תעניות, בשני בשלישי ברביעי ובחמישי, בערב-שבת לא היו מתעניין מפני כבוד השבת וכו'. באחד בשבת מאי טעמא, א"ר יוחנן מפני הנצרים (עיין שם עוד טעמים). ובאמת שהדבר מאד תמוה כי בימי הבית-השני לא היה עדיין יום ראשון יום מנוחה לעדה הנצרית, ובכלל בסוף ימי הבית השני צמחה לראשונה הכת הנצרית כעדה יהודית. ולזה אולי מכוונים הדברים במסכת סופרים (פרק י"ז ה"ה): דבר אחר מפני הנצרים שלא יאמרו על כי אנו שמחים בראשון הם מתענים בו. אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששים לאיבת גוי, אלא משום דכתיב וינפש וי על הנפש ע"כ. על-כל-פנים עצם העובדא שנאמר טעם זה אומר דרשני כמחזה לעולם הנצרי בתקופה מאוחרת.

של "ייד ישראל תקיפה עליהם", בודאי שלא, כאשר בעולם המערבי הדימוקרטי שאנו חברים בו, הבסיס לחיי החברה הוא שוויון זכויות לכל אדם, ואין מקום במדינה דימוקרטית לאפליות על רקע דתי. ואף אילו היינו מעצמה עולמית אדירה לא היינו יכולים לנהוג כך, ולכן, ברור שגם לפי דברי הרמב"ם הנ"ל, דין חברתנו כדין יד עכו"ם תקיפה על ישראל. (פרט לכך שיש החולקים על עצם סברתו).

אבל כל זה רק לכאורה, כי אליבא דאמת נראה לי שאין זו דעת ההלכה על גויי זמנינו. כי כל הנ"ל מדובר בעובדי עבודה זרה ממש, היינו פסל ומסכה, ואילו הגוים החיים בקרבנו, ולמעשה הם הרוב המכריע של הזרים החיים במדינה, הם מוסלמים, והאיסלאם ודאי שאינו עבודה-זרה, ומוסלמים ודאי שאינם עובדי ע"ז, וכמו שפסק הרמב"ם עצמו (בהלכות מאכלות אסורות פי"א ה"ז) וזו לשונו: וכן כל עכו"ם שאינו עובד עכו"ם כגון אלו הישמעאלים יינן אסור בשתיה ומותר בהנאה, וכן הורו כל הגאונים. אבל אותם העובדים עכו"ם סתם יינם אסור בהנאה עכ"ל. וזו הסכמת כל גדולי הפוסקים, ופשוטה היא (אגב יצויין שאיסור שתיית יין הישמעאלים אינו משום חשש עבודה-זרה, אלא משום חשש חתנות).

יחסינו לנצרות ולנוצרים

וביחס לנצרות אף כי מקובל לחשוב שהיא עכו"ם אין זו אמת, ונבאר הדברים מיסודם להלן, אך נקדים מספר מלים על יחסינו הכללי לנצרות ולנוצרים.

לעם ישראל חשבון ארוך ונוקב עם הנצרות כדת. לא זו בלבד משום שבשמה נשפך דם רב מישראל, וגם השואה הנוראה בה נטבחו ששה מיליונים מישראל אף היא תוצאה מיחסה ההיסטורי של הנצרות ליהודים, אלא גם ובעיקר משום שהנצרות עיוותה

את יסודות היהדות (שממנה הורתה ולידתה) עד לבלי הכר. את האמונה התמימה בה' אחד ושמו אחד, שיבשה באמונת השילוש, ובמחי יד עקרה את כל אותן מצוות ודרכי הנהגת היהדות עפ"י הברית אשר כרת ה' עם עמו בצאתו ממצרים.

אמנם היהדות אינה מיסיונרית, ואין היא מתיחסת כלל ועיקר לשום דת אחרת, ומכללן הנצרות, ואדרבא דרכה של היהדות בא לידי ביטוי ברור בדברי הנביא מיכה (פרק ה'): כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלקינו לעולם ועד. בשביל היהדות אין שום דת אחרת קיימת כל עיקר. אבל בראיה היסטורית מפליגה, הנצרות הסבה נזק עצום להתפשטות היהדות, משום שכל אותה כמיהה של העולם האלילי לאמונה חדשה (אחרי שהאליליות נמאסה על העולם העתיק ועמדה ליבטל מן העולם) הביאה נהירה רבה ליהדות*, עד אשר הופיעה הנצרות והטיפה לדת קלה מעורטלת מכל מצוות מעשיות. הנצרות היתה אמורה איפוא לקרב את המשיח, אך באמת היא הרחיקה אותו עד מאד. לשבחה ייאמר אך זאת היא סייעה להרחיק את האלילות, ועזרה בכך לטווח היסטורי רחוק ליהדות לעתיד לבוא כדברי הרמב"ם בסוף הלכות מלכים.

ואעפ"כ עלינו להבחין בין נצרות כאמונה לבין נוצרים. עם

* יתכן שהד לדברים אלה נוכל למצוא במחלוקת התנאים ביבמות (מו). ת"ר גר שמל ולא טבל ר"א אומר הרי זה גר, שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו. טבל ולא מל ר' יהושע אומר הרי זה גר שכן מצינו באמהות טבלו ולא מלו. ור"א טבל ולא מל ולא טבל אין זה גר עד שימול ויטבול. ויתכן שר' יהושע סבר להקל בקבלת גרים על יסוד טבילה בלבד, משום שבכך היתה נפתחת דלת לגיור המונים רבים וכניסתם ליהדות, דבר שנמנע בעקבות המילה שהיתה קשה להם ביותר. כמובן שלא עלה על דעת ר' יהושע לבטל מצות מילה מקרב עדות גרים, אלא לדור ראשון של המתגיירים המבוגרים בלבד, ואילו את בניהם שיוולדו להם ימולו כדין, והויתור היה לדור המתגיירים בלבד. אם היתה דעתו של ר' יהושע מתקבלת להלכה בבית-המדרש, יתכן והיו פני ההיסטוריה נראים אחרת.

הנצרות יש לנו חשבון היסטורי ארוך ונוקב, אך לא עם האיש הנוצרי, שכלפיו אנו מצווים לדגול בסיסמתו של בן עזאי: "זה ספר תולדות אדם כלל גדול מזה" (מן הכלל "ואהבת לרעך כמוך" שבו דגל ר' עקיבא), שהוא כולל ומקיף את כל הנברא בצלם (אבות, פרק ג' משנה י"ד).

הנצרות כעבודה-זרה בהלכה

תאמר האמת, יש בנצרות סימני עבודה-זרה, אמונת השילוש היא מנוגדת לאמונת אחדות ה', ריבוי הפסילים והתמונות של מה שנקרא בפיהם קדושים, ודמויות וצלבים וכדומה, הם בודאי עבודה זרה, אבל אין היא אותה עבודה-זרה קדומה, שכלפי עובדיה התיחסה ההלכה בחומרה רבה.

שכן אפילו כלפי עבודה-זרה קדומה, שהיתה עכו"ם ממש, כבר יש בתלמוד סימנים ראשונים של מתינות בדורות המאוחרים, וכך שנינו: שחיטת עובד-כוכבים נבילה ומטמאה במשא (חולין יג). והגמרא שם מבדילה בין מין שהוא אדוק בע"ז וכל מחשבותיו בה, ושחיטתו אסורה אף בהנאה, לבין סתם עכו"ם שעליהם אמר ר' יוחנן נכרים שבחו"ל לא עובדי עבודת כוכבים הם אלא שמנהג אבותיהם בידיהם. ופירש הרמב"ם את ההבדל ההגיוני שביניהם בזו הלשון: ואשר הביאנו שלא נאמר אסורה בהנאה... כפי שביארנו במסכת עבודה-זרה, וחלקום לשני חלקים, האחד מהם היודעים לעשות אותם ר"ל להביא אל המזלות הצומחים לצורך מלאכתם ולהוריד הרוחניות בהם ושאר אותן שטויות שמטנפים בהם השכל... והחלק השני הם העובדים לאותן צורות הידועות כפי מה שלמדו מחכמיהם בלבד והם רוב עובדי ע"ז, ועל חלק זה האחרון אמרו חכמים בלשון הזה, גוים שבחוץ לארץ לא עובדי ע"ז הם אלא

מנהג אבותיהם בידיהם וכו' ע"כ. (להבנת ענין זה עיין מ"ש במקור חיים השלם חלק חמישי מבוא לפרק רס"ה). ולמעשה, אחרי שמנה הטור (סימן קמ"ח) כל האיסורים החלים על ישראל לגבי עובדי ע"ז, סיים וכתב, "והאידנא כתב הרשב"ם בשם רש"י שהכל מותר דלאו עובדי אליל הם ולא אזלי ומודי". וכתב על זה מרן הב"י שם, כלומר שכל מה שנזכר בסימן זה לאסור, האידנא מותר וכו' וכדאמרינן עכו"ם בחו"ל לאו ע"ז הם אלא מנהג אבותיהם בידיהם עכ"ל. וכך פסק גם בשו"ע (שם סימן י"ב) שבזמן הזה אינם בקיאים בטיב אלילים לפיכך מותר וכו'. ודוק היטב שטעם זה של מרן בשו"ע הוא מדברי הרמב"ם שהעתקנו לעיל. ועיין עוד בתוס' עבודה זרה ב' בד"ה אסור, וכן בתשובות רגמ"ה בסימן כ"א.

ואם כל זה נאמר לגבי עובדי ע"ז ממש, היינו עובדי אלילים צורות ופסילים, כ"ש לגבי הנצרות שאפילו במהותה המקורית אין היא ע"ז ממש, כי השילוש אף שהוא אסור לישראל המצווים על אמונת "ה' אחד", אבל בני נח הוזהרו שלא לעבוד עבודה זרה בלבד, אך על השיתוף לא הוזהרו, וכבר כתבתי בזה בספרי "בין ישראל לעמים" (עמוד מ"ח) בשם הרא"ש בסנהדרין ותוס' בדף ס"ג, עיין שם והדברים ידועים.

זו דעת כמעט כל גדולי הפוסקים אבל דעת הרמב"ם היא כפי שפסק בהלכות ע"ז (פרק ט' הלכה ד' בהוצאות שלא חלה בהם יד הצנזורה): אדומים עובדי עכו"ם הם ויום ראשון הוא יום אידם לפיכך אסור לשאת ולתת עמהם וכו'. (ויש נוסחאות שכתוב בהם "נוצרים" במקום אדומים). ולפי זה דעתו שנוצרים עובדי ע"ז הם, אעפ"כ יראה לי שאותם טעמים שנאמרו לגבי עכו"ם ממש שכבר

בזמן התלמוד לא נחשבו לעע"ז והם בחינת מנהג אבותיהם בידיהם, ניתן לומר כן לדעת הרמב"ם גם לגבי נוצרים בזמנינו. ועינינו הרואות שכיום רוב מאמיני הדת הנוצרית אין הם אדוקים בע"ז שלהם כמין שבימי התלמוד, ואף נחלשה בקרבם אמונת השילוש, ויש המסבירים אותה בדרך אליגורית וכדומה, ולכן ניתן לומר גם עליהם מנהג אבותיהם בידיהם. ועכ"פ הרמב"ם הוא יחידי בדעתו זאת.

עתה נשתדל להוכיח מכמה הלכות ותשובות של גדולי הפוסקים רוא"ח, שאכן תפיסה זאת שבזמנינו אין דין עע"ז ממש אלא מנהג אבותיהם בידיהם, הביאה לשינוי בכמה דינים והלכות ביחסי ישראל לגויי זמנינו.

שאלת-שלום לעכו"ם

לעיל ציננו דעת הרמב"ם שפסק: שואלים בשלום ואפילו ביום חגם מפני דרכי שלום, ואין כופלים להם שלום לעולם עכ"ל. מקור ההלכה ידוע במסכת גיטין סב. נראה עתה פירושו של המאירי בהלכה זאת, וזו לשונו:

עובדי גילולים אין נמנעים מלשאול בשלום, ומכל מקום אין ראוי להאריך עמהם בדברי שלום ביותר מן הרגיל... וזהו הנקרא אצלי כפילת שלום, שכל שאדם מאריך בשאלת שלום על הרגיל מורה חיבה יתירה ושייכות, וכבר ידעת שעבודת הגלולים היתה מושכת את הלב הרבה מצד תועלות שהיו משיגים בעבודתה, כמו שאמר ומן אז חדלנו וכו' חסרנו כל. וכן בסנהדרין (קב) אמרו בענין מנשה אילו הוית בההיא שעתא נקטת שיפולי אזלת בתרה. ומתוך כך היו מגדולי החכמים מקדימים שלום להם מפני שהמקדים נותן דרך למשיב להשיב לו כדרך ששאל.. ואילו היה ממתין שיהא הוא מקדים לו שמא יקדמו בדברי חבה והיה צריך הוא להוסיף לו.. עד שמתוך כך היו מתאהבים ודעתם מתקרבת וכו' ומכל

מקום אומות הגדורות בדרכי הדתות ומאמינים במציאותו יתברך לאחדותו ויכלתו, אעפ"י שמשלבשין בקצת דברים לפי אמונתנו, אין להם מקום בדברים אלו עכ"ל.

מבואר איפוא, לפי פרשנות הרב המאירי שכל דין זה שייך לעבר, כאשר היתה עבודת הגילולים מושכת וכו' מצד התועלת וכו', ואילו ל"אומות הגדורות בדרכי הדתות", כונתו לנצרות וכ"ש לאיסלם, "אין להם מקום בדברים אלו אעפ"י שמשלבשין בקצת דברים לפי אמונתנו", והדברים ברורים.

מכירת בתים לעכו"ם

כזאת הוכחתי בספרי "עשה לך רב" חלק ח' סימן ס"ח, מדברי המאירי (במסכת ע"ז כ') בדין מכירת בתים לעכו"ם, שכתב וזו לשונו: ולענין פסק, דבר זה לא נאמר אלא בארץ, ובזמנים שהזכרנו הכונה לגויים שבאותו זמן ודומיהם עובדי אלילים שנשארו בקצוות עכ"ל. וכונתו לאלה שעדיין עבדו עבודה-זרה ממש, פסילי עץ ואבן, ומכאן שאת האיסלם וכן הנצרות לא ראה כעבודה זרה כלל ועיקר ועיין עוד שם שהארכתי.

משא ומתן בימי אידיהן

וכזאת כתב הרב המאירי גם לגבי איסור משא ומתן עם עכו"ם בימי אידיהן ולפני אידיהן (ע"ז פרק א'), שבזמנינו הכל מותר שלא נאמרו דברים אלו אלא בזמנם... שהיו עובדים לצבא השמים לחמה ולבנה ומזלות וכו'. והזכיר דעת הרמב"ם האוסר וחלק עליו (ע"ז ו). ואף שבגמרא נזכר "נוצרים לעולם אסור", (בהוצאות שיד הצנזורה לא חלה בהם) עיין שם במשנה שדחק לפרש פירוש אחר ועמד בסברתו. אך סיים, "מכל מקום אותם הקצוות ששיורי עבודת האלילים נערו לשם ישראל שבתוכם אסורים בכל אלו".

ובכל זה אין הרב המאירי יחיד, ועיין בדברי רבינו עובדיה מברטנורא שכתב שם (משנה ב' פ"א): "דכל הני דאיתסרי בזו המסכתא מיירי בעובדי אלילים ועבודה זרה ממש" ועיין מ"ש שם הרב תוי"ט. ואף שהם לא ראו כמובן את ספרי הרב המאירי. ורבים מגדולי הפוסקים הזכירו סברא זאת שגויי זמנינו אין להם דין עובדי ע"ז, אך הוסיפו בדרך כלל עוד נימוקים להתיר, או "מפני דרכי שלום", או בגין מצב כלכלי וכדומה. אך הרב המאירי התירם עקרונית כאמור.

יין נסך

ולגבי יין נסך כבר כתבו התוס' (במס' ע"ז נ"ז: ד"ה לאפוקי) וזו לשונם: ועוד פירשו רשב"ם והריב"ן בשם רש"י שכתוב בתשובת הגאונים כי בזמן הזה אין איסור הנאה במגע עובד כוכבים ביין, כי עובדי כוכבים של עכשיו אין רגילין לנסך לעבודת כוכבים וחשובין כאין יודעים בטיב עבודת כוכבים וכו'. ובסוף הדבור כתבו עוד: אבל עתה שבטל ניסוך שאינם יודעים בטיב עבודת כוכבים דיו להיות... לאסור בשתיה ולא בהנאה והמחמיר תבוא עליו ברכה עכ"ל. וכמובן שכך פסק הרב המאירי (ע"ז שם), ועיין עוד בשו"ע יו"ד סימן קכ"ג סעיף א' בהגהת הרמ"א והדברים ארוכים.

אבידת עכו"ם

בהלכה הבאה בדין אבידת עכו"ם נשתדל להסביר את טעם הסלידה העמוקה של תורת ה' מעבודה-זרה, והשלכתה לגבי גויי זמננו.

פסק הרמב"ם בהלכות גזילה ואבידה (פרק י"א ה"ג) וזו לשונו: אבידת עובד עכו"ם מותרת שנאמר אבידת אחיך, והמחזירה הרי זה

עובר עבירה מפני שהוא מחזיק יד רשעי עולם. ואם החזירה כדי לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח. ובמקום שיש חילול השם אבידתו אסורה וחייב להחזירה. ובכל מקום מכניסים אליהם מפני הגנבים ככלי ישראל מפני דרכי שלום עכ"ל.

מקור ההלכה בש"ס ידוע בב"ק קי"ג: ובסנהדרין ע"ו: וזו לשון הגמרא בסנהדרין: אמר רב יהודה אמר רב... המחזיר אבידה לכותי עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו. ופירש רש"י השוה וחבר כותי לישראל ומראה בעצמו שהשבת אבידה אינה חובה לו מצות בוראו שאף לכותי הוא עושה כן שלא נצטוו עליהם. רוה, עובדי כוכבים ששבעים ואינם צמאים ליוצרם. צמאה, זו כנסת ישראל צמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצוותיו עכ"ל. ולפירושו טעם האיסור מבואר והוא דחוק. ועיי"ע במפרשי הש"ס. ולענ"ד הנראה בכונת הדברים הוא, שיש עבירות שאדם נהנה בעשייתן והן בחינת צמאה, ואילו זו, השבת אבידה לעכו"ם לא זו בלבד שאין לו שום הנאה ממנה אלא ההיפך יש לו הפסד, וכשעובר הרי זו בחינת רוה ודו"ק.

ולפירושנו זה חומר האיסור לא נתבאר בש"ס. ואולי שגם הרמב"ם הבין בדרך דומה את הגמרא ולכן ביאר מסברת עצמו "מפני שהוא מחזיק יד רשעי עולם". ללא ספק כונת דברי הגמרא הם לגבי עכו"ם ממש עובדי עץ ואבן כוכבים ומזלות, וטעמו של הרמב"ם לפי זה נאה ומתקבל, שאין רשעי עולם גדולים מעובדי עבודה-זרה, שכל דרכיהם תועבות כמבואר במקראות במקומות רבים, ועם ישראל קבע בקשה בשלשת תפלותיו ביום "להעביר גילולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון", כי אין ספק שעבודת האלילים הקדומה גבלה גם במעשי זימה ותועבה כידוע, ולא יתכן שאדם בן תרבות ישיב אבידה לעכו"ם ויחזק ידו בכך. והרמב"ם שכתב בהלכה זאת בסתם "אבידת עכו"ם מותרת",

הרי שלכאורה כונתו היא לכלול גם אותם "אדומים-נוצרים" כפי שהגדירים בהלכות ע"ז כעובדי עבודה זרה. אלא שאז יקשה עלינו להבין כיצד התבטא כלפיהם בביטוי חריף "רשעי עולם", וכונתנו מבחינת אמונתם ועבודתם הדתית. ובאמת שהגאון ר' משה רבקש ב"באר הגולה" כתב (בשו"ע חו"מ סימן רס"ו) וזו לשונו: וממה שכתב הרמב"ם הטעם מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם, נלע"ד דס"ל דלא אמר רב בסנהדרין אלא בעכו"ם עובדי כוכבים ומזלות, ולא בעכו"ם שבזמן הזה שמודים בבורא עולם ונימוסיהם להחזיר אבידה עכ"ל (וכמו"כ כתב הרב בדין עכו"ם "אין מעלין" (בשו"ע חו"מ סימן תכ"ה) וזו לשונו: שלא אמרו חז"ל דבר זה אלא על העכו"ם שהיו בזמניהם שהיו עובדי כוכבים ומזלות ולא היו מאמינים ביציאת מצרים וחידוש העולם, אבל אלו הגויים אשר אנחנו האומה הישראלית חוסים בצלם ומפוזרים ביניהם הם מאמינים בחידוש העולם וביציאת מצרים ובעיקרי הדת וכל כוונתם לעושה שמים וארץ כמ"ש הפוסקים והביאו רמ"א באו"ח סימן קכ"ו בהגה... אנו מחוייבים להתפלל לשלומם וכו').

ודעתו של הרב המאירי גם בהלכה זאת ברורה לפי שיטתו, וזו לשונו: נמצא שאף עובדי האלילים ושאינם גדורים בדרכי הדתות אסור לגזולם... ומ"מ מי שמצא אבידתו אינו חייב להחזירה לו שמציאה מקצת קנין היא וחזרתו דרך חסידות ואין אנו כפופים לחסידות למי שאין לו דת (אגב, נימוק מענין מבחינה הלכתית)... הא כל שהוא מעממין הגדורים בדרכי הדת ועובדי האלהות על איזה צד שיהיה אעפ"י שאמונתם רחוקה מאמונתנו אינו בכלל זה אלא הרי הם כישראל גמור לדברים אלו, אף באבידה ואף בטעות ולכל שאר הדברים עכ"ל.

להתפלל על חולה עכו"ם

וכבר ארכו דברינו מאד, ונסיים בדוגמא נוספת אחת מגדול פוסקי הדורות האחרונים הגר"ח פלאג'י זצ"ל שחקר על מי שיש לו גוי סוחר לו ומרויח עמו ועושה לו טובה, והוא חולה ורוצה להתפלל עליו שיחיה ולתת צדקה בעדו לת"ח שילמדו לרפואתו אם מותר או לאו. והשיב שמותר גמור הוא והרבה בהוכחות וסברות, ובין היתר כתב בשם ספר "רוב דגן" שנשאל כזאת אם מותר להתפלל על גוי קטן (שלא ידוע מה יהיה כשיגדל) שיתרפא, והשיב תחלה שכדאי להתחמק, ואם א"א התיר מפני דרכי שלום כדרך שמפרנסים עניי גוים עם עניי ישראל. והוסיף שאם יתרפא הרי שיהיה קידוש ה', ואולי יהיה גר צדק כאלישע הנביא שריפא לנעמן ונעשה גר צדק. ואף שלא היו ישראל בגלות. אם כן כל-שכן בזמן הזה, וכתב שהיא ראייה חותכת. והוסיף להביא ראייה מדברי מרן בשו"ע שאם יש חשש איבה מותר אפילו בחנם אם לא יוכל להשמט (סימן קנ"ח ס"א), והוסיף: ובודאי שזהו לעע"ז ממש ולא על כולם הוא אומר, ועכ"פ דון מינה דבזמן הזה שאינם בסוג עע"ז וגם דאיכא איבה בודאי יש להתפלל וכו' עד-כאן דברי הרב "רוב דגן". והגר"ח פ' הסכים עמו, וסיפר מעשה בו עצמו שהתפלל על גויים חולים ונרפאו והיה קידוש שם השם וכו' עכ"ל.

מכל דבריו החשובים כלשעצמם, התכווננו להוכיח בעיקר יסוד אחד ברור, "שבזמן הזה אינם בסוג עובדי עבודה זרה".

עתה נשוב לסיכום אל נקודת הפתיחה:

כיון שאין לגויי נכר בזמנינו דין עע"ז, לכן, גם אילו היתה יד ישראל תקיפה במובן ההלכתי והמעשי של אותם ימים, לא היינו חייבים בשום פנים לנהוג בגויי זמנינו כדין עע"ז. ולכן, כל

מכלול היחסים שבין ישראל לנכרים, הן בארץ והן בחו"ל, הן ביחס החברה כמדינה לאזרחיה הגוים, ובין ביחס היחיד לשכנו או חבירו הגוי, אין שום צורך לשמור על יחסים אלה "מפני דרכי שלום" בלבד, אלא משום שלפי ההגדרה ההלכתית אין הם יותר בגדר ע"ז, ולכן, פרנסתם, בקורי חוליהם, קבורת מתייהם, ניחום אבליהם (שנזכרו בשו"ע יו"ד סימן קנ"א סעיף י"ב) ועוד, הכל ניתן להעשות מתוך חובה אנושית מוסרית, ולא משום "דרכי שלום" דוקא.

הן אמת שאעפ"כ מתהוות בעיות בין יהודים לשאינם-יהודים, ופתרוןן הוא עדיין בהנחה ההלכתית "מפני דרכי שלום", או "משום איבה" (וכפי שקיימות בעיות כאלו גם בקרב יהודים לבין עצמם). ואציין עובדא אחת מחיי היום-יום, משאלה שנשאלתי בימים אלה ממש מיהודי בחו"ל (ויכולה להשאל גם בארץ). יהודי, ששכנו הגוי יודע שאין הוא נוסע במכוניתו בשבת, מבקש ממנו לפעמים להשאיל לו את מכוניתו ליום השבת. לדברי השואל רב קהלתו אסור עליו. ובשאלתו אלי הוא מציין ששכנו הגוי הוא אדם טוב והגון וגם שכן טוב, וקשה מאד לסרב לו, ומצרף מסברת עצמו את הנימוק "מפני דרכי שלום" (ואכן נזכר נימוק זה "מפני דרכי שלום" לגבי השאלת והשכרת בהמתו לגוי בשבת, ומשום שאדם מצווה על שביתת בהמתו). לא ידעתי נימוקי האיסור של רב הקהלה, ולכן לא כתבתי תשובתי לשואל כמקובל, מטעמים מובנים, אלא אל רב קהלתו, כדי שהוא יהיה בסופו של דבר הפוסק האחרון, משום שקשה לי לדעת את כל כוונותיו ונימוקיו. לכל קהלה יש מצב מיוחד ותנאים מיוחדים, וכל רב צריך לשקול כל מקרה לגופו לפי המצב, ולא תמיד קו הדין הוא שצריך לקבוע, וביחוד כאשר עוסקים ביחסים רגישים ועדינים "מפני דרכי שלום".

בעובדא זאת שצינתי, התכוונתי לומר, שיש ויהיו תמיד בעיות "מפני דרכי שלום", אבל פתרוןן אינו אחיד, ואין בשום פנים לקבוע

מסמרות כיצד יש לפסוק, או אפילו "הצגת דרך". ואליבא דאמת לא בבעיות מסוג זה של "דרכי שלום" בלבד, אלא כל מהות הפסיקה ההלכתית נתון תמיד לשיקול דעת של הפוסק, כאשר כל הסברות וחילוקי הדעות פתוחות בפניו, ולא תמיד פוסק הוא אותו פסק אף על אותה שאלה עצמה (הדוגמא המפורסמת היא, השאלה בעוף שביום חמישי הפסק הוא להחמיר וביום ששי להקל, או לראובן להחמיר ולשמעון להקל). וכל שכן כאשר מדובר בבעיות רגשיות של "דרכי שלום", וכשעל הפוסק להביא בחשבון גם הצורך לגדור פרצות, למנוע תקלות וכדומה.

לכן, עקרונית לאור כל האמור חלק גדול ונכבד של יחסי יהודים לשאינם יהודים אינם זקוקים להיתרים של "דרכי שלום", אך במדה ומתעוררת בעיא מעין זו, אם ביחסי צבור, או יחיד, זה תפקידו של הרב הנשאל לשקול ולפסוק בכל מקרה ומקרה לגופו, ועל כגון זה נאמר "ועמכם בדבר המשפט".

בויכוח שהתעורר אחרי הרצאתנו הנ"ל, הציג לנו פרופי' מנחם אלון, שופט ביהמ"ש העליון, השאלה דלהלן: אמנם ידועה שיטת המאירי המוציא את הנוצרים מכלל עובדי עבודה-זרה וזו שיטתו העקבית, אבל כל יתר הפוסקים לא הסכימו אתו, אף כי בהלכות מסויימות נטו להקל, וכיצד הגענו למסקנא הלכתית כוללת להוציא את הנוצרים בזמנינו מכלל עובדי עבודה זרה.

וזו תשובתינו: אמת ונכון שהמאירי הוא לכאורה יחיד בשיטתו הכוללנית להוציא את הנוצרים למעשה מכלל ע"ז בכל מכלול ההלכות שנזכרו בהן ע"ז, אבל אין הוא יחיד בסברתו שהנוצרים אכן אינם בגדר ע"ז. וכבר ציננו בדברינו היתרי גדולי הפוסקים בדיון משא-ומתן בימי אידיהן ולפניו, וכן הקולא בהנאה מסתם יינן (אף כי לא נתקבל על דעת כל גדוה"פ). ואמנם הסבה הישירה

היתה משום הפסד ממון, אבל בסיס ההיתר הוא משום שאינם בגדר עע"ז. והטור בסוף סימן קמ"ח ציטט מ"ש הרשב"ם בשם רש"י "שהכל מותר דלאו עובדי אליל הם", והיתר זה כולל כל מה שנכתב באותו סימן (עיין בבית-יוסף שם), וזה כבר כולל גם דין שאלת-שלום וכפילת-שלום שאינו שייך להפסד ממון. מעתה, מה מונע מאתנו על אותו בסיס הלכתי להרחיב את ההיתר גם לגבי שטחי חיים אחרים, וביחוד על יסוד אותה סברא שהבענו שאפילו הרמב"ם המחמיר הגדול לגבי הנוצרים לו חי בזמנינו יתכן והיה משנה דעתו (עיין בפנים). וכבר הוכחנו מאותו ביטוי חריף שכינה עע"ז בשם "רשעי עולם" שאולי אין כונתו לאסור השבת אבידה לנוצרים שקשה לכנותם "רשעי עולם". ואכן כך פסק גם הגאון ר"מ רבקש בבאר-הגולה (כפי שצינתי בפנים). ולא מצאנו לשום פוסק שחלק עליו להדיא, וניתן לראות בכך הסכמה שבשתיקה. ולכן על משמרת אעמודה שיש בידינו דרך היתר לגבי נוצרים בזמנינו מכח ההלכה.

לא

ערכה המיוחד של תורה שבעל-פה בחידושי הלכה

בהמשך אותו ויכוח, ובתשובה לשואל אחר, הזכרנו דברי רבותינו (בגיטין ס:) על הפסוק (בשמות לד, כז): כתוב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל, א"ר יוחנן לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על תורה שבע"פ שנאמר על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ע"כ. ולכאורה צריך ביאור וכי חשובה תורה שבע"פ מתורה שבכתב, ועוד הלא אין תושבע"פ אלא פירוש לתורה שבכתב והיא העיקר. ועיין בדברי המפרשים מה